

УДК 346.21

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.09>**Алла Шпомер,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу**Чернігівського національного технологічного університету***Марія Левченко,***студентка юридичного факультету**Чернігівського національного технологічного університету*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття присвячена аналізу особливостей правового регулювання установчих документів суб'єктів господарювання. У статті зазначається, що для створення і діяльності господарюючих суб'єктів необхідною умовою є наявність установчих документів, які закріплюють їх статус та правову основу функціонування. Авторами пропонується визначення установчих документів як локальних актів, що закріплюють легалізацію суб'єктів господарювання та волю одного або декількох осіб створити господарюючий суб'єкт, що має виокремлене майно та визначений правовий статус, мету та завдання діяльності. Акцентовується увага на тому, що залежно від організаційно-правової форми суб'єктів господарювання законодавством передбачено певні види установчих документів. Розкриваються основні вимоги щодо змісту установчих документів, які закріплюються в нормативно-правових актах, що визначають правову природу таких документів.

Досліджено правову природу засновницького договору і визначено його актом, який закріплює особливості організації суб'єктів господарювання щодо узгодження взаємних дій в організаційних і майнових відносинах. Визначено характерні особливості статуту як установчого документа, що визначає правовий статус конкретної юридичної особи. Встановлено, що юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Чинне законодавство передбачає право юридичної особи перейти на модельний статут уже під час її діяльності шляхом прийняття рішення про заміну затвердженого під час створення юридичної особи установчого документа. Установчий акт як установчий документ передбачений для установ, що створюються в порядку ст. 83 ЦК України. Положення як установчий документ передбачене законодавством для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, відособлених підрозділів юридичних осіб.

Ключові слова: засновницький договір, статут, модельний статут, меморандум, установчий акт, положення.

Постановка проблеми. Збільшення кількості суб'єктів господарювання у зв'язку з проведенням реформування економічної системи України пов'язане з реалізацією конституційного права кожного на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Зміна кількості суб'єктів господарювання супроводжується також виникненням і розвитком таких організаційно-правових форм, які не були характерні для попереднього етапу розвитку економічних відносин.

Правовий статус усіх суб'єктів господарювання встановлюється не тільки законами та підзаконними актами, а і установчими документами. Належне правове регулювання установчих документів господарюючих суб'єктів є гарантією захисту їхніх прав у господарських правовідносинах та стиму-

лом для розвитку господарської діяльності в країні. Удосконалення законодавства в цій сфері діяльності впливає не тільки на захист інтересів господарюючих суб'єктів, а і на інвестиційну привабливість держави та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання в міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання установчих документів досліджувало багато науковців, зокрема: С.М. Грудницька, Н.І. Костова, В.С. Петренко, Г.В. Смолин, І.В. Труш, О.А. Черненко, О.О. Щокіна, О.С. Ясиновська, А.О. Яфонкін та ін. У монографічних і дисертаційних дослідженнях та наукових статтях установчі документи висвітлювалися як комплексний об'єкт дослідження або в контексті дослідження окремих організаційно-правових форм суб'єктів господарювання. Поряд із цим

у сучасних умовах з урахуванням змін у чинному законодавстві виникають питання належності правового регулювання установчих документів суб'єктів господарювання, які необхідно вирішити чи узгодити.

Невирішені раніше проблеми. Установчі документи підтверджують створення суб'єкта господарювання та вміщують обсяг правосуб'єктності його як учасника господарських правовідносин. Існування різних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання і великої кількості нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання їх створення і діяльності та вміщують вимоги до їх установчих документів, призводить до проблем у правозастосовній практиці.

Сказане зумовлює значення теоретичного дослідження і вдосконалення правового регулювання установчих документів суб'єктів господарювання, висуває ці питання в число важливих наукових і практичних завдань.

Метою статті є аналіз законодавчого регулювання основних вимог до установчих документів суб'єктів господарювання та дослідження їхньої правової природи.

Виклад основного матеріалу. Для створення та діяльності юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлено інший порядок затвердження (абз. 1 ч. 1 ст. 87 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 57 ГК України установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його створення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, – статут (положення) суб'єкта господарювання.

Чинне законодавство не вміщує тлумачення такої правової категорії, як «установчі документи». Поняття, перелік таких установчих документів та вимоги до їх змісту регулюється ст.ст. 87, 88 ЦК України, ст. 57 ГК України, п. 17 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про державну реєстрацію).

У науці господарського права склалося певне бачення сутності та змісту поняття «установчі документи». Так, Г.В. Смолин зазначає, що під установчими документами слід розуміти документи, які фіксують волевиявлення на створення юридичної особи, її правовий статус як юридичної особи, мету, для досягнення якої вона створюється, права та обов'язки засновників та членів організації, умови її припинення, склад та компетен-

цію органів юридичної особи, взаємовідносини із третіми особами [7, с. 192]. Крім того, зазначається, що установчі документи поряд із нормами законодавства визначають правовий статус господарської організації та встановлюють правову основу її господарської діяльності. Розроблення і затвердження установчих документів є одним з етапів створення організації [8, с. 95].

На думку Смолина Г.В., особливість установчих документів та їх відмінність від інших документів, необхідних для створення та легалізації юридичної особи, полягає в тому, що вони за своїм характером є локальними нормативними актами. Норми установчих документів (якщо вони не суперечать закону) обов'язкові не лише для учасників, але і для інших осіб. Установчі документи – це своєрідний Закон для конкретної юридичної особи [7, с. 192].

Аналіз норм цивільного та господарського законодавства дає нам можливість визначити установчий документ як локальний акт, що закріплює легалізацію суб'єкта господарювання та волю однієї або декількох осіб щодо створення суб'єкта господарювання, що має виокремлене майно, визначений правовий статус, мету та завдання діяльності.

Як уже зазначалось, перелік установчих документів вміщено у Цивільному та Господарському кодексах, а також у Законі про державну реєстрацію. Якщо положення Господарського та Цивільного кодексів виокремлює такі види установчих документів суб'єкта господарювання, як статут, модельний статут, засновницький договір (установчий договір), рішення про його створення, положення, то Закон про державну реєстрацію до установчих документів юридичних осіб відносить: установчий акт, статут, програму політичної партії, модельний статут, засновницький договір, одноособову заяву (меморандум), положення.

Склад установчих документів можна класифікувати залежно від організаційно-правової форми суб'єкта господарювання. Так, засновницький договір передбачений законодавством для повних і командитних товариств, корпорацій. Правова природа засновницького договору є предметом дискусій, оскільки існує думка, що засновницький договір є різновидом договору про спільну діяльність. На думку В.С. Петренка, засновницький договір як угода – правочин двох і більше осіб про створення суб'єкта господарювання і визначення його правового статусу, що підлягає державній реєстрації. Засновницький договір як локальний нормативний акт – це один із установчих документів

суб'єкта господарювання, що регламентує внутрішні відносини суб'єкта господарювання [9, с. 672]. В.І. Татьков зазначає про подвійну правову природу засновницького договору як угоди і як локального нормативного акта [10, с. 3].

Заслугує на увагу позиція, згідно з якою установчий (засновницький) договір є нормативним договором двох і більше суб'єктів про встановлення прав і обов'язків як загальних правил поведінки на майбутній час для невизначеного кола осіб, який укладається з урахуванням законодавчих норм і підлягає державній реєстрації [10, с. 8]. Однак вважається за необхідне зауважити, що набуває чинності засновницький договір із моменту підписання його засновниками.

Крім того, треба зазначити, що спрямованість цього договору багатопланова – не лише спільна діяльність засновників щодо започаткування нової господарської організації, а й забезпечення функціонування створеного товариства [8, с. 146].

Загальні вимоги до засновницького договору закріплюються у статті 57 Господарського кодексу України, а саме: засновники зобов'язуються утворити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок вибуття та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону.

Стаття 82 Господарського кодексу України та Закон України «Про господарські товариства» містять норми, що уточнюють зміст засновницького договору повного і командитного товариства. Зазначається, що в ньому повинен визначатися також розмір частки кожного з учасників, форма їх участі у справах товариства, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Стосовно вкладників командитного товариства в засновницькому договорі вказуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства та розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Таким чином, можна узагальнити дані щодо правової природи засновницького договору і визначити його актом, який закріплює особливості організації суб'єктів господарювання щодо узгодження взаємних дій в організаційних і майнових відносинах, тобто має організаційно-управлінський та майновий характер.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття в командитному товаристві зали-

шився один повний учасник, засновницький договір переоформляється в одноособову заяву, підписану повним учасником. Якщо командитне товариство створюється одним повним учасником, то установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені цією статтею для командитного товариства.

Статут як установчий документ характерний для акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, кооперативів та їх об'єднань, підприємств колективної власності, державних і комунальних унітарних підприємств, концернів, консорціумів, установ освіти і науки та охорони здоров'я, благодійних організацій, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, кредитних спілок, банків і товарних бірж, громадських і релігійних організацій.

Г.В. Смолин виділяє такі ознаки статуту: він визначає правовий статус конкретної юридичної особи; має індивідуальний характер; за колом осіб поширює свою дію на засновників (учасників), працівників юридичної особи; затверджується, змінюється самою юридичною особою; не повинен суперечити закону, але може містити також норми, які не суперечать закону; набирає законної сили з моменту державної реєстрації [7, с. 196].

Статут затверджується власником майна (засновником) суб'єкта господарювання чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону.

Загальні вимоги до змісту статуту суб'єкта господарювання зазначені у статті 57 Господарського кодексу України. Зокрема, зазначається, що він повинен містити відомості про його найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми суб'єкта господарювання, передбачені законодавством. Статут може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству.

Відповідно до ч. 3 ст. 82 ГК України статут акціонерного товариства, окрім загальних положень, повинен містити також відомості про види акцій, що випускаються, їхню номінальну вартість, співвідношення акцій різних видів, кількість акцій, що купуються засновниками, наслідки невиконання зобов'язань із викупу акцій. Причому у ч. 3 ст. 13 Закону України «Про акціонері товариства» зазначається, що статутом

акціонерного товариства не може бути передбачено надання засновникам товариства додаткових прав чи повноважень.

Крім того, положення статуту можуть бути поділені на дві категорії залежно від типу акціонерного товариства, а саме: універсальні положення, які визначаються у статутах приватних та публічних товариств; спеціальні – які можуть бути закріплені лише у статуті приватного товариства або лише у статуті публічного товариства. Такий поділ має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже може суттєво позначатись на правовому статусі товариства [11, с. 77].

Згідно із ч. 4 ст. 82 ГК України статут товариства з обмеженою відповідальністю, окрім загальних вимог, повинен містити також відомості про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів.

У статті 87 Цивільного кодексу України зазначається, що юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом. Засновники (учасники) юридичної особи, утвореної на підставі модельного статуту, можуть у встановленому законом порядку затвердити статут, який є установчим документом, та провадити діяльність на його підставі. У абзаці 2 ч. 10 ст. 82 ГК України зазначається, що в разі створення та дії суб'єкта господарювання на підставі модельного статуту в рішенні про його створення, яке підписується всіма засновниками, зазначаються відомості про його найменування, мету і предмет господарської діяльності, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

На думку К.В. Коваленка, затвердження модельного статуту Кабінетом Міністрів України спричиняє виникнення в нього деяких ознак нормативного акта, і, відповідно, великим недоліком під час роботи з модельними статутами є неможливість самостійно внести до них зміни [12, с. 160]. Згідно із ч. 11 ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство все ж таки може змінити редакцію модельного статуту, на підставі якого діє, але лише із числа передбачених Кабінетом Міністрів України альтернативних положень. Необхідною при цьому є також державна реєстрація відповідних змін.

При цьому слід зазначити, що чинне законодавство не лише запроваджує можливість використання модельного статуту під час створення юридичної особи, а й перед-

бачає право юридичної особи перейти на модельний статут під час її діяльності шляхом прийняття рішення про заміну затвердженого під час створення юридичної особи установчого документа [13, с. 156]. Для цього відповідно до ч. 7 ст. 17 Закону України про державну реєстрацію необхідно подати такі документи: заяву про державну реєстрацію переходу із власного установчого документа до діяльності на підставі модельного статуту та примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі модельного статуту.

В абзаці 2 ч. 10 статті 82 ГК України та у ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» зазначається, що якщо господарське товариство створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його створення, яке підписується всіма засновниками, зазначаються відомості про вид товариства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, розмір статутного (складеного) капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів, а також інформація про провадження діяльності на основі модельного статуту.

Статут і засновницький договір як установчі документи передбачаються законодавством для асоціацій, кооперативних об'єднань і фермерських господарств.

Вважається за необхідне зазначити, що відповідно до статті 120 ГК України об'єднання підприємств можуть бути статутними (консорціум і концерн) та договірними (асоціація та корпорація). Але в тій же статті законодавець зазначає, що асоціація, попри статус договірного об'єднання, діє на підставі статуту. Щодо корпорації, то кодекс взагалі не визначає конкретного установчого документа. У науковій юридичній літературі щодо цієї ситуації простежується думка, що установчими документами асоціації та корпорації є одночасно установчий договір та статут [14, с. 172].

Установчий акт як установчий документ передбачений для установ, що створюються в порядку ст. 83 ЦК України. Положення як установчий документ передбачене законодавством для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, відособлених підрозділів юридичних осіб.

О.М. Вінник узагальнює, що рішення про утворення суб'єкта господарювання приймається під час створення господарської організації унітарного типу (в разі створення господарської організації одним засновником), положення – щодо філій, представництв, інших відокремлених підрозділів

господарських організацій як суб'єктів внутрішньогосподарських відносин та щодо органів виконавчої влади як суб'єктів організаційно-господарських повноважень. Вона дотримується думки, що засновницький договір укладається в разі заснування суб'єкта господарювання двома і більше особами, а статут, у свою чергу, приймається в передбачених законом випадках, а саме: під час створення підприємств, виробничих кооперативів, господарських товариств, що належать до об'єднань капіталів [15, с. 78].

Висновки

Проведене дослідження правового регулювання установчих документів суб'єктів господарювання дозволяє нам зробити деякі висновки.

1. Установчі документи є локальними актами, що закріплюють легалізацію суб'єктів господарювання та волю одного або декількох осіб створити господарюючий суб'єкт, що має виокремлене майно та визначений правовий статус, мету та завдання діяльності. Установчими документами суб'єктів господарювання є: статут, модельний статут, засновницький договір (установчий договір), установчий акт, рішення про створення, одноособова заява (меморандум), положення.

2. Засновницький договір є актом, який закріплює особливості організації суб'єктів господарювання щодо узгодження взаємних дій в організаційних і майнових відносинах, тобто має організаційно-управлінський та майновий характер. Статут є установчим документом, що визначає правовий статус конкретної юридичної особи, має індивідуальний характер. Поширює свою дію на засновників (учасників), затверджується, змінюється самою юридичною особою.

3. Юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття стає установчим документом, який має ознаки нормативного акта. Чинне законодавство не лише запроваджує можливість використання модельного статуту під час створення юридичної особи, а й передбачає право юридичної особи перейти на модельний статут уже під час її діяльності шляхом прийняття рішення про заміну затвердженого під час створення юридичної особи установчого документа.

4. Установчий акт як установчий документ передбачений для установ, що створюються в порядку ст. 83 ЦК України. Положення як установчий документ передбачене законодавством для органів державної влади

і органів місцевого самоврядування, відособлених підрозділів юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15> (дата звернення: 11.12.2019).
2. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.11.2019).
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вер. 2008 р. № 514-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 17.10.2019).
4. Про господарські товариства : Закон України від 19 вер. 1991 р. № 1576-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 17.06.2018).
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 18.12.2019).
6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06 лют. 2018 р. № 2275-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2275-19> (дата звернення: 02.11.2019).
7. Смолин Г.В. Господарське право України. Загальна частина : навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2008. 372 с.
8. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін. ; за заг. ред. В.К. Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 688 с.
9. Петренко В.С. Поняття установчих документів суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 669–673.
10. Татьков В.І. Правова природа, склад і зміст установчих документів акціонерного товариства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. НАН України. Ін-т екон.-правов. дослід. Донецьк, 2003. 20 с.
11. Костова Н.І. Правове регулювання статуту акціонерного товариства. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 15. С. 76–80.
12. Коваленко К.В. Правове регулювання створення господарських товариств на підставі модельного статуту. *Право і Безпека*. 2013. № 4. С. 158–162.
13. Черненко О.А. Модельний статут як установчий документ суб'єкта господарювання. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 154–157.
14. Яновицька А.В. Установчі документи юридичної особи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 2. С. 170–176.
15. Вінник О.М. Господарське право : навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. Київ : Правова єдність, 2008. 766 с.

The article is devoted to the analysis of peculiarities of legal regulation of constituent documents of economic entities. It is stated within the article that the prerequisite for the creation and activity of business entities is the presence of constituent documents that determine their status and legal basis of operation. The authors propose to define constituent documents as local acts, enshrining the legalization of economic entities and the will of one or more persons to create an economic entity that has separate property and a defined legal status, purpose and objectives of the activity. Attention is drawn to the fact that, depending on the legal form of economic entities, the legislation provides for certain types of constituent documents. Basic requirements for the content of the constituent documents, which are enshrined in the normative legal acts that determine the legal nature of such documents, are revealed.

Legal nature of the founding agreement is investigated, and it is determined by its act, which defines peculiarities of the organization of economic entities regarding the coordination of mutual actions in organizational and property relations. Characteristic features of the statute as a constituent document defining the legal status of a specific legal entity are determined. It is established that a legal entity of private law can be created and operate based on a model statute approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine. Current legislation provides for the right of a legal entity to switch to a model statute already during its activity by deciding to replace the constituent document approved when creating a legal entity. The constituent act as the constituent document is provided for the institutions created in accordance with Art. 83 of the Civil Code of Ukraine. Regulations as the constituent document are provided for by the legislation for state and local self-government bodies, separate subdivisions of legal entities.

Key words: founding agreement, statute, model statute, memorandum, constituent act, regulations.

